

*О.М. Кушніренко, к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства,
Житомирський державний технологічний університет*

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПРОДОВОЛЬЧОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ СИСТЕМНОЇ КРИЗИ

Несприятлива кон'юнктура, що склалася на світових ринках для вітчизняного експорту, запровадження низки торговельних обмежень з боку країн – членів Митного союзу поряд із відсутністю дієвих реформ в Україні, поглибили кризові процеси в економіці. Результатом чого стало критичне зростання рівня загроз економічній безпеці України за рахунок виникнення низки додаткових, принципово нових для нашої держави викликів. Метою роботи є вивчення сучасного стану продовольчого комплексу України для визначення конкретних напрямів покращення його конкурентних позицій та обґрунтування дієвих заходів стабілізації його розвитку.

Ключові слова: продовольчий комплекс, продовольча безпека, виробничий потенціал, інвестиційний потенціал, трудовий потенціал, конкурентоспроможність.

Неблагоприятная конъюнктура, сложившаяся на мировых рынках для отечественного экспорта, введение ряда торговых ограничений со стороны стран - членов Таможенного союза наряду с отсутствием действенных реформ в Украине, углубили кризисные процессы в экономике. Результатом чего стал критический рост уровня угроз экономической безопасности Украины за счет возникновения ряда дополнительных, принципиально новых для нашего государства вызовов. Целью работы является изучение современного состояния продовольственного комплекса Украины для определения конкретных направлений улучшения его конкурентных позиций и обоснование действенных мер стабилизации его развития.

Ключевые слова: продовольственный комплекс, продовольственная безопасность, производственный потенциал, инвестиционный потенциал, трудовой потенциал, конкурентоспособность.

The unfavorable economic situation prevailing in the world markets for Ukraine's food industry, the introduction of a number of trade restrictions by the countries - members of the Customs Union, along with the lack of effective reforms in Ukraine deepened the crisis in the economy. Resulting in a critical increase in threats to the economic security of Ukraine due to the emergence of a number of additional, fundamentally new challenges for our country. The article's aim is to study the current development of the food industry of Ukraine to determine specific areas to improve its competitive position and foundation the effective measures for the stabilization of its development.

Keywords: food complex, food safety, production potential, investment potential, employment potential, competitiveness.

Постановка проблеми. Сучасні умови, в яких опинилась Україна, відзначаються появою нових загрозливих викликів, що ускладнюють спроможність держави відстоювати національні економічні інтереси, реалізовувати та посилювати конкурентні переваги. З одного боку, це обумовлено веденням воєнних дій на сході, анексією Російською Федерацією Криму і проведенням останньою агресивної політики щодо України. Суть якої полягає у використанні енергоресурсів як важеля геополітичного впливу, навмисного руйнування усталених економічних зв'язків, припинення проєктів міжнародного співробітництва. В той же час, нові економічні умови та взаємовідносини з Європейським Союзом дозволили мати право українським виробникам бути присутніми на Європейському ринку.

Саме тому, першочерговим завданням сьогодення повинно стати визначення концептуальних підходів щодо пом'якшення загроз та зростання конкурентоспроможності України, яка ввійшла в першу сотню рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business-2015, піднявшись на 16 позицій в 2015 році і зайнявши 96 місце [13].

Ключову роль у формуванні сучасних національних конкурентних переваг України відіграє розвиток продовольчого комплексу як потужного локомотиву розвитку української економіки та запоруки утвердження України як аграрної держави, що і обумовило актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням взаємозв'язку конкурентних переваг та їх впливу на ефективність розвитку продовольчого комплексу займалися такі провідні зарубіжні і вітчизняні вчені як: П.П. Борщевський, В.М. Геєць, Л.В. Дейнеко, Я.А. Жаліло, С.М. Кваша, І.І. Лукінов, Т.О. Осташко, Б.Й. Пасхавер, П.Т. Саблук, В.О. Точилін, В.М. Трегобчук, Р. Штайнер, Л.М. Худолій, Г.В. Черевко, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин та інші вчені-економісти. В той же час, окремі аспекти зазначеної проблеми залишаються недостатньо вивченими. Це, насамперед, стосується дослідження питань зміцнення конкурентоспроможності продовольчого комплексу України в умовах системної кризи та забезпечення його конкурентних позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Метою статті є визначення конкретних підходів щодо покращення конкурентних позицій продовольчого комплексу України. Об'єктом дослідження обрано концептуальні підходи до формування та реалізації конкурентних переваг продовольчого комплексу України в умовах системної кризи та трансформації економіки.

Методика дослідження базується на загальнонаукових принципах проведення комплексних наукових досліджень. Дослідження проводилися на основі матеріалів офіційних сайтів Державного управління статистики, Міністерства аграрної політики та продовольства України. У роботі застосовано методи порівняльного аналізу (в ході дослідження підходів до визначень конкурентоспроможності та економічної безпеки); системно-структурний аналіз (при формуванні системи показників оцінки розвитку продовольчого комплексу України).

Результати дослідження. Сутність конкурентоспроможності полягає у можливості забезпечення стабільного функціонування та розвитку суб'єктів господарювання, за рахунок ефективного використання наявних ресурсів та протистояння загрозам. На думку багатьох вчених, це відносна характеристика, яка відображає відмінності в розвитку даної фірми від конкурентних фірм за ступенем задоволення своїми товарами потреби людей і ефективної виробничої діяльності [7, с. 602].

Враховуючи особливе соціальне значення продовольчого комплексу як основи задоволення потреб населення в продовольстві, конкурентоспроможність продовольчого комплексу пропонується розглядати не лише з економічної та виробничо-фінансової точки зору, а й через призму продовольчої безпеки.

Продовольча безпека передбачає стабільне забезпечення життєво важливих інтересів населення продуктами харчування і гарантує державою вільний доступ до них. Продовольча безпека включає наступні складові: забезпечення обсягів продовольства в достатній та необхідній кількості; цінова та територіальна доступність продуктів харчування для всіх верств населення.

В системі забезпечення конкурентоспроможності продовольчого комплексу виділяють наступні функціональні складові: фінансову, інформаційну, виробничо-технологічну, кадрову, силову; екологічну, політико-правову, інвестиційну та ринкову. Разом вони в кінцевому підсумку формують конкурентні переваги. Завдяки отриманій конкурентній перевазі продовольчий комплекс в цілому має можливість перемагати у конкурентній боротьбі та забезпечувати тривале виживання і стійкий розвиток.

Розвиток продовольчого комплексу визначає зміцнення конкурентоспроможності національної економічної системи. Наразі, існує ряд проблем серед яких визначальними є: низька продуктивність праці (яка залишається нижче середніх світових показників),

непривабливий інвестиційний клімат; велика кількість обтяжливих і застарілих регуляторних процедур, які створюють додаткове навантаження на агробізнес; невизначеність ціни на землю; значні ризики ведення бізнесу; обмежена платоспроможність внутрішнього ринку тощо.

Особливістю конкуренції в продовольчому комплексі є концентрація економічного суперництва не тільки в самій галузі, а й в середині ланцюга створення цінності. Ланцюг утворюється суб'єктами: постачальник ресурсів – виробник – посередник – споживач цінності (товару). Конкуренція всередині такого ланцюга ведеться між його суб'єктами за досягнення максимальної частки тієї винагороди, яку одержує весь ланцюг [12, с. 37]. При чому, сільське господарство стоїть на самому початку даного ланцюга, чим і обумовлюється його низька конкурентоспроможність по відношенню до переробних та торговельних підприємств, адже воно по суті виступає сировинною базою останніх.

Продовольчий комплекс в Україні займає одну з головних позицій в національній економічній системі, що підтверджують показники його питомої ваги в структурі валового внутрішнього продукту: 12-12,5% у 2007-2008 рр., 14-16,4% у 2009-2011 рр. та наближується до 20% у 2014 р. Протягом 2013-2014 рр., на відміну від промисловості та будівництва, продовольчий комплекс демонструє позитивну динаміку виробництва: обсяги реалізації пшениці в 2013 р. збільшилися на 7,9% до 13,57 млн. т. [5, с. 6]. За даними управління статистики України продажі зернових культур в 2014 році склали 11 млн. тонн, що на 53,7% більше, ніж за аналогічний період 2013 р. При цьому обсяг реалізації пшениці виріс на 66,8%, кукурудзи – на 54%, ячменю – на 53,7%, жита — на 22,2%. Продажі насіння соняшнику збільшилися на 71,2%, ріпаку – на 30,8%, а сої скоротилися на 8,6% [3].

Підкреслює актуальність даної проблематики сучасна суспільно-політична ситуація для України. Історично ринок українського продовольства був зорієнтований на збут продукції до Криму та Російської Федерації. Росія нині призупинила закупівлю української сільгосппродукції, підтвердженням чого є оголошення численних продовольчих війн. Посилюють значення розвитку продовольчого комплексу обсяги експорту продовольства України. Так, показники зовнішньоторговельного обороту продукції продовольчої сфери України в 2012 р. склали 17,2% зовнішньоторговельного обороту України (26,1 млрд дол.). При цьому, експорт продукції аграрного сектору за вказаний період у 2013 р. Україна експортувала 7,8 млн. т. пшениці, що становить 35% від загального обсягу виробництва. Даний показник відповідає 6-му місцю у світі серед найбільших експортерів [1].

На сьогоднішній день, лівову частку поставок продукції в Євросоюз становить продукція сільськогосподарського виробництва. Загальна динаміка експорту українських товарів до країн Європи за 10 місяців 2014 показує позитивну динаміку в плані збільшення його обсягу на 14% в порівнянні з даними попереднього року. Позитивна динаміка торгівлі з ЄС значною мірою компенсувала загальне падіння експорту в 2014 році на 11,3%, викликане фактичним закриттям російського ринку [8].

Можливість представити свою продукцію на європейському ринку дає перспективу розвитку для українського продовольчого комплексу, а особливо це стосується органічного виробництва. За даними Міністерства аграрної політики і продовольства Україна вже вичерпала чотири квоти експорту агропромислової продукції в Євросоюз в 2015 році: експорт кукурудзи (400 тис. тон.), меду (5 тис. тон.), майже вичерпані позиції по яблучному і виноградному соку – на 98,4% (залишок складає 157 тон. з 10 тис. тон.) і кварталну квоту по м'ясу птиці (4 тис. тон.). Однак, за більшістю позицій обсяг виконання квот складає в середньому 10-15%. Це говорить про необхідність проведення величезної роботи з адаптації українських технічних регламентів з європейськими, прискорення процесу впровадження європейських та міжнародних стандартів безпеки та якості продуктів харчування (НАССР, ISO, EN, Кодексу Аліментаріус) у сфері агровиробництва, а також з отримання необхідних дозволів на експорт української продукції в ЄС [8].

Важливим індикатором економічного розвитку є валовий внутрішній продукт ВВП, який за даними управління статистики в Україні з 2004 р. мав тенденцію до зростання.

Позитивним було стрімке зростання ВВП в 2004-2008 рр. Вплив світової фінансової кризи на економіку України призвів до зниження ВВП в 2009 р. на 3,7% (34,7 млн. грн.). Після цього спостерігалось відновлення позитивної динаміки ВВП, що представлено в таблиці. Проте, останнім часом, показник суттєво погіршився, що обумовлено впливом ряду політичних та соціально-економічних обставин. Серед основних слід виділити, такі, як: відсутність достатніх коштів для виконання внутрішніх зобов'язань перед українськими громадянами і обслуговування зовнішніх боргів, розбалансованість державного бюджету, знецінення національної валюти, значні витрати, пов'язані з військовими діями, що призводить до економічного занепаду. Значний вплив на економічний спад спричиняє корупція, тінізація економіки та відсутність державного фінансування перспективних наукоємних галузей. За даними антикорупційного порталу, за оформлення дозвільних документів при перевезенні зерна трейдерами додатково оплачувалися неофіційні платежі в розмірі 152 грн. за тону [3]. Ці обставини вплинули на зниження інвестиційної привабливості України, зниження всіх важливих соціально-економічних індикаторів розвитку, девальвацію національної валюти, що в цілому негативно відобразилося на конкурентоспроможності продовольчого комплексу України.

Незважаючи на загальний спад в економіці країни в 2014 році, продовольчий комплекс продовжує залишатися однією з небагатьох сфер економіки, яка спроможна генерувати прибуток, давати стабільний грошовий потік, створювати додану вартість [9].

Для повного уявлення ситуації про рівень конкурентоспроможності продовольчого комплексу України проведемо аналіз складових внутрішнього конкурентного потенціалу більш детально. Показниками оцінки обрано основні функціональні складові економічної безпеки, а саме: виробничий, трудовий, інноваційно-інвестиційний та фінансовий потенціали.

Виробничий потенціал. Функціонування продовольчого комплексу характеризується тісними зв'язками між виробниками сільськогосподарської продукції та споживачами продуктів харчування. У сучасних умовах господарювання сільськогосподарські товаровиробники орієнтуються на виробництво продукції рослинництва, як більш рентабельної. У 2013 р. частка продукції рослинництва в усіх категоріях господарств зросла на 69,4%, а у 2014 році на 47,7%. Саме досягнення значних приростів продукції у галузі рослинництва у 2013 р. обумовило загальну позитивну тенденцію зростання обсягів виробництва у сільському господарстві. У порівнянні з 2012 р. виробництво продукції рослинництва збільшилося на 18,1%. В загальному обсязі валової продукції у 2013 р. частка продукції тваринництва складала 30,6%. У порівнянні з 2012 р. обсяг виробництва продукції тваринництва збільшився на 4,8%. Що стосується продукції тваринництва, то в січні-червні 2014 року обсяг її реалізації виріс на 9,9% в порівнянні з показником за аналогічний період 2013 р. Продажі худоби та птиці в живій вазі збільшилися на 9,8%, молока – на 7%, а яєць – на 13,3%. Також, за офіційними даними, середні ціни продажу аграрної продукції в першому півріччі 2014 р. порівняно з цінами в січні-червні 2013 р. зросли на 5,2%, в т. ч. продукції тваринництва – на 10,9%. Вартість рослинницької продукції скоротилася на 1,7%. Наведені показники характеризують тривалу розбалансованість галузевої структури сільського господарства України, де питома вага рослинницької продукції вдвічі перевищує частку тваринницької продукції.

Найбільш узагальнюючими показниками розвитку сировинної бази продовольчого комплексу є масштаби сільськогосподарських угідь, розміри посівних площ. Значення цих показників мають тенденцію до незначного зростання щороку (1-2 % щороку), за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України станом на кінець 2013 р. озимі культури на зерно під урожай 2014 р. посіяно на площі 7728 тис. га, що на 328 тис. га менше, ніж у 2012 р. на аналогічну дату. В тваринництві спостерігаємо катастрофічне зниження поголів'я худоби (поголів'я корів скоротились майже в 2 рази порівняно з 2000 р.). Таким чином, розширення можливостей для створення ресурсного потенціалу харчової промисловості можливе лише при більш ефективному використанні наявних резервів

підвищення урожайності сільськогосподарських культур та зростання продуктивності худоби і птиці [4, с. 39].

У переробній сфері продовольчого комплексу процес оновлення виробничих потужностей відбувається більш прискорено порівняно з сільським господарством. За оцінками експертів, близько 26,5% реалізованої продукції переробної промисловості виготовлено за технологіями низького рівня, 45,6% – за технологіями середньо-низького рівня, 21,3% – за технологіями середньо-високого рівня і лише 6,6% – за технологіями високого рівня. За період 2005-2010 рр. ступінь зношеності основних засобів у промисловості в цілому зріс з 58,2% до 63,8%. Якщо у переробній промисловості загалом ступінь зношеності основних засобів за період 2005-2010 рр. зріс з 59,6% до 67,5%, то на підприємствах харчової індустрії показник зменшився – з 49,8% до 45,7%. Відповідно до офіційних даних Держкомстату, ступінь зношеності основних засобів невпинно зростає, досягши 76,7% у 2012 р., при цьому якщо ступінь їх зносу в 2002 році становив 47,2%, то за десять років цей показник збільшився на 29,5%. Не надто високий технологічний рівень виробництва спричиняє великі втрати сировини і корисних речовин, що містяться в ній, зумовлює високу трудо-, паливо- та енергомісткість продукції, що посилює важливість прискореного оновлення матеріально-технічної бази продовольчого комплексу України.

Трудовий потенціал. Зміцнення конкурентних позицій в продовольчому комплексі безпосередньо пов'язано з рівнем професіоналізму працюючих та залученням кваліфікованого персоналу [4, с. 72]. Встановлено, що економічно-активне населення України станом на кінець червня 2014 р. становило 20,216 тис. осіб, з яких переважають працездатні люди (89,1%), незначну частку становлять зайняті особи старшого віку (9,7%) і підлітки (0,1%). Серед них 18,9 млн осіб (91,6%) були зайняті економічною діяльністю, а решта 2,29 млн осіб, відповідно до методології Міжнародної організації праці, класифікувалися як безробітні.

В середньому по Україні середньооблікова кількість штатних працівників у 2014 р., у порівнянні з 2013 р., зменшилася на 3,1 %, та становила 10,164 тис. осіб [3]. Чисельність працівників, задіяних в продовольчому комплексі України в 2013 р. становила 2567,2 тис. осіб, що складає 25,26% працездатного зайнятого населення. За видами промислової діяльності майже дві третини штатних працівників зайняті у переробній промисловості (1,7 млн осіб або 66% в структурі продовольчого комплексу), в сільському господарстві задіяне 504,9 тис. осіб, що становить 19,66% в структурі задіяних працівників сфери. Аналізуючи кількісний склад трудового потенціалу в продовольчому комплексі, можемо зазначити, що лівова частка працівників зосереджена в переробній сфері, де відбуваються певні структурні зрушення: зменшується чисельність працівників у переробці м'яса, борошномельної продукції та працівників молокопереробних підприємств [4, с. 72].

Фонд оплати праці, нарахований за рік штатним працівникам сільського господарства становив 3,5% (13,6 млрд грн) загального фонду оплати праці штатних працівників, що був нарахований в економіці країни. Середньомісячна номінальна заробітна плата одного штатного працівника підприємств сільського господарства у 2014 р. зросла проти 2013 р. на 9,0%, але при цьому залишилась однією з найнижчих серед усіх видів економічної діяльності й становила 2476 грн. Протягом 2014 р. заборгованість з виплати заробітної плати працівникам сільського господарства збільшилася на 45,1% і станом на 1 січня 2015 р. становила 18,7 млн грн, що складає 1,7% фонду оплати праці цього виду діяльності за грудень 2014 р. При цьому 11,2 млн грн., або 59,7%, заборгованої заробітної плати утворено на підприємствах-банкрутах (суб'єктах господарювання, щодо яких реалізуються процедури відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом). На економічно активні підприємства припадало 40,2% загальної суми боргу, ще 0,1% – на економічно неактивні, які призупинили діяльність у попередніх роках [3].

Як бачимо, заробітна плата у сільському господарстві менше рівня середньої заробітної плати в промисловості України на 14 % або на 582 грн. Така ситуація не сприяє підвищенню матеріального достатку працівників залежно від їх трудового внеску, реалізації наявних здібностей та досягнення самореалізації як особистості.

Негативним чинником відтворення трудового потенціалу в продовольчому комплексі України можна вважати значну заборгованість працівникам сільськогосподарських підприємств із виплати заробітної плати. Хоча у 2013 р. ця заборгованість зменшилася на 18,4%, і станом на 1 січня 2014 р. становила 20,5 млн грн, проте вона досі залишається досить суттєвою.

Незадовільними є умови праці працівників підприємств продовольчого комплексу. Станом на 31.12.2013 р. 28,3% робітників переробної сфери та 14,8% харчової промисловості працювали в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним умовам, з них відсоток жінок складає 19,8% та 13,4% відповідно [3]. Така ситуація негативно позначається на стані здоров'я працівників, особливо жінок, викликає порушення перебігу вагітності, вади розвитку плоду та патологію серед народжених, що призводить до погіршення демографічної ситуації в Україні.

Фінансовий потенціал. Економічна ефективність є узагальнюючою економічною категорією, через яку проявляється дія об'єктивних економічних законів і яка характеризує результативність виробництва. За попередніми підсумками господарської діяльності підприємств агросфери (крім малих) у 2013 р. рівень рентабельності їх основної діяльності (без урахування бюджетних дотацій і доплат) в цілому зменшився і склав 11,5 % в порівнянні з 20,2% у 2012 р. Поряд із цим рівень рентабельності підприємств переробної та харчової промисловості протягом 2004-2014 рр. є значно нижчим, ніж у сільському господарстві. У підприємств переробної промисловості рентабельність операційної діяльності перебуває на низькому рівні, коливання спостерігається у межах від 2,9 до 1,8% (для порівняння: у Російській Федерації рентабельність реалізованих товарів та послуг у переробній промисловості становила у 2013 р. близько 11%, у Білорусі - 9,6%). Це пов'язано, у тому числі, з високими витратами операційної діяльності на 1 грн чистого доходу від реалізації продукції та спричинена дією низки чинників, серед яких значну роль продовжує відігравати «тінізація» економіки [3].

Кореляція динаміки продуктивності капіталу в сільському господарстві по відношенню до інших секторів з індексом світових цін на продовольство, який розраховується FAO, свідчить про певну залежність вітчизняного сільського господарства від загальносвітового попиту на продовольство.

Основною причиною низького рівня продуктивності праці в продовольчому комплексі є низький рівень і неякісна фондоозброєність. Зростання вартості основних засобів, які вводяться в дію, порівняно з темпами переоцінки та зношення наявних, зумовило перевищення коефіцієнтів зносу, надходження та виведення виробничих потужностей над коефіцієнтами прибуття. Накопичення основних засобів, замість прискорення процесу їх заміни, низькі обсяги інвестицій у промисловість, недостатні обсяги заміни зношених основних засобів призвели до уповільнення відтворювальних процесів і накопичення фізично та морально застарілого обладнання.

Інвестиційний потенціал. Інвестиційний потенціал підприємств суттєво різниться в залежності від секторів економіки продуктового комплексу. Надмірна концентрація наявних доходів у секторі фінансових корпорацій порушує рівновагу між доходами підприємств і фінансових корпорацій, що знекровлює реальний сектор економіки, обмежуючи можливості функціонування та розширеного відтворення у сфері виробництва. Галузі з виробництва кінцевих продуктів функціонують в умовах низької рентабельності й не можуть формувати ресурси розширеного відтворення. Аналіз інвестицій в основний капітал в останні роки в Україні свідчить, що в середньому по промисловості в останні роки зросла частка інвестицій у виробництво і розподілення електроенергії, газу, води (з 11,5% до 34,9%) та виготовлення виробів з деревини (з 1,7% у 2005 р. до 2,3% у 2013 р.), натомість зменшилася частка інвестицій у переробну промисловість (з 63,9% до 42,2%). Разом з цим, спостерігається зменшення частки інвестування майже всіх галузей переробної промисловості [3]. У розвиток підприємств сільського господарства станом на 31 грудня 2013 р. вкладено 839,3 млн дол. США прямих іноземних інвестицій (наростаючим підсумком з початку інвестування), що становить 1,4% загального обсягу прямих іноземних інвестицій в Україні.

Водночас капітальні інвестиції в сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг у січні-червні 2014 року склали 6,3 млрд гривень, що на 18% менше, ніж за аналогічний період минулого року, що є наслідком зменшення прибутковості аграрного виробництва і погіршення умов доступу до кредитних ресурсів.

Привабливою для іноземних інвесторів залишається харчова промисловість, в той же час промислова діяльність втрачає свою інвестиційну привабливість порівняно з іншими видами діяльності. Це підтверджується наступними даними: так, до 2011 р. обсяги інвестицій зросли відносно рівня 2001 р. в економіці в 2,4 рази, в сільському господарстві в 5,7 разів, в торгівлі в 5,8, тоді як в промисловості лише в 2,2 рази. Протягом останнього десятиліття спостерігається приріст прямих іноземних інвестицій в агропромисловий комплекс України. Проте в останні роки відбуваються зміни інвестиційних пріоритетів. Основну частку з цих інвестицій спрямовано в сільське господарство, а основними іноземними інвесторами залишаються такі країни, як: Кіпр, Великобританія, Данія, Німеччина, Польща, Австрія [11].

Загрозою конкурентоспроможності в продовольчому комплексі можна також вважати проблеми зі збутом продукції. Історично ринок українського продовольства був зорієнтований на збут продукції до Криму та Російської Федерації. Росія нині призупинила закупівлю української сільгосппродукції, підтвердженням чого є оголошення численних продовольчих війн. Диверсифікація ринків збуту продовольства та їх переорієнтація на європейського споживача пов'язана з труднощами документального підтвердження безпеки продукції, тобто сертифікації її виробництва за міжнародними системами. Щоб запровадити систему сертифікації, потрібен час на впровадження відповідних стандартів виробництва та значні обсяги фінансування, яких гостро не вистачає.

Досягнення позитивних зрушень у сфері підвищення конкурентоспроможності продовольчого комплексу України можна визначити у двох площинах: реалізація внутрішнього потенціалу господарюючих суб'єктів на основі проведення вискоєфективної рентабельної діяльності та впровадження ефективних засобів державного регулювання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Концептуальні підходи щодо зростання конкурентоспроможності продовольчого комплексу України базуються на таких основних принципах:

1. Нарощення частки вітчизняного виробництва продовольства на внутрішньому ринку. Насиченість внутрішнього ринку товарами вітчизняного виробництва сьогодні залишається високою: частка продажу продовольчих товарів, вироблених на території України, у структурі роздрібного товарообороту продовольчих товарів 2011 р. складала 87,2%, у 2012 р. – 86,6% , а у 2013 р. – 85,46%. Питома вага продажу продовольчих товарів, вироблених в Україні, становила 81,4% за січень-вересень 2014 р. проти 81,3% за січень-вересень 2013 р. Найбільша (від 95% до 100%) частка продажу продовольчих товарів українського виробника в 2014 році спостерігалась в обороті жирів тваринних харчових – 99,3%, яєць – 96,6%, масла вершкового – 95,1% [3].

На думку провідних вчених, функціонування продовольчого комплексу повинно повністю забезпечувати потреби населення України в основних видах продовольства, особливо в малотранспортабельних і тих, що швидко псуються [4, с. 39]. Зокрема, важливим напрямом імпортозаміщення є запровадження міжнародних стандартів щодо продовольчої продукції, що сприятиме підвищенню якості і безпечності продуктів, запобіганню неякісного дешевого імпорту. Політика імпортозаміщення на ринку продукції харчової промисловості має бути спрямована на розвиток підгалузей, які мають високий потенціал виробництва інноваційної продукції глибокої переробки, сировинну та технологічну базу для її виробництва та високий експортний потенціал.

2. Раціоналізація розміщення виробництва, особливо в переробній сфері, що передбачає його оптимізацію та наближення до сировинних зон. Проте, для галузей харчової промисловості доцільним є орієнтація на споживача та спрямування стратегічного розвитку на задоволення потреб населення.

3. Розвиток екологічного виробництва в усіх підсистемах продовольчого комплексу підвищить його конкурентоспроможність та дозволить розширити ринки збуту продукції. У

сучасних економічних умовах проблема виробництва безпечних і якісних продуктів харчування є найбільш актуальною, оскільки це пов'язано з насиченням населення якісним і безпечним продовольством, що є запорукою продовольчої безпеки країни та основою її конкурентоспроможності. Сьогодні якість і екологічна безпека продукції стає одним з основних чинників внутрішньої і зовнішньої конкурентоспроможності продовольчого виробництва.

4. Формування гарантованого попиту населення на продовольчі продукти, зростання його платоспроможності може стати гарантією економічної безпеки підприємств продовольчого комплексу.

Виконання даних рекомендацій пропонується досягти за рахунок продовження реформ в економіці країни та її продовольчому комплексі в напрямі оптимального поєднання промислового і аграрного виробництва, підпорядкування їх діяльності потребам внутрішнього і зовнішнього ринків продовольства, комплексного розвитку системи управління, формування ефективної науково-технологічної, бюджетної, податкової, фінансово-кредитної та цінової політики держави.

Зміцнення конкурентоспроможності продовольчого комплексу України передбачається досягти за рахунок диверсифікації ринків збуту, впровадження умов стандартизації та сертифікації виробництва, нарощування обсягів інвестицій та їх інноваційного спрямування. Важливу роль в цьому повинно відігравати вдосконалення інструментів державного регулювання і підтримки продовольчого комплексу.

Література

1. Агропродовольчий спектр України – 2014: персональний зріз / [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ucab.ua/files/Survey/Agrospectr/AgriSpectrum_2014_demo.pdf
2. Корупція по-українськи. Матеріали антикорупційного порталу України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.acrc.org.ua/.../u-firtasha-ozvuchili-masshtabi-korupcziji-pri-yanukovichiz-legalnogo-obigu-vivodili-minimum-16.
3. Економічна статистика / Економічна діяльність / Сільське, лісове та рибне господарство. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/cg.htm
4. Дейнеко Л.В. Харчова промисловість України: ефективність використання виробничих ресурсів і кадрового потенціалу / Л.В. Дейнеко, Е.І. Шелудько ; НАН України, Ду «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». – К., 2013. – 120 с.
5. Жаліло А.Я. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України. – К.: НІСД, 2011. – 39 с.
6. Матеріали офіційного сайту Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minagro.gov.ua>.
7. Мескон М. Х. Основы менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедуори; пер. с англ. Л. И. Евенко. – М.: Дело, 2004. – 699 с.
8. Невичерпні. Як українські експортери використовували європейські квоти. Європейська правда. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/search/>
9. Підсумки роботи харчової промисловості за 2013 рік. / [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=4115>
10. Проблеми, напрями та чинники сприяння розвитку внутрішнього ринку України (реальний сектор економіки) : кол. монограф. [Дейнеко Л.В., Осташко Т.О., Точилін В.О. та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАНУ І.А.Даниленка, д-ра екон. наук, проф. Л.В. Дейнеко ; д-ра екон. наук, проф. В.О. Точиліна ; НАН України, Ін-т екон. і прогноз. НАНУ. – К., 2013. – 292 с.
11. Програма розвитку АПК України на період до 2020 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=10516>
12. Тарнавська Н. П. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теорія, методологія, практика : монографія / Н. П. Тарнавська. – Т. : Екон. думка, 2008. – 570 с.
- Україна увійшла в топ-100 рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business-2015. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ck.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/print-170741.html>
13. Федерація органічного руху України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.organic.com.ua/>